

AZ ÖRÖK ORPHEUSZ JOŽE UDOVIČ LÍRÁJA

MILIVOJE MARKOVIČ

„Az éj meredek szirtjei között
magára maradt szívben,
élsz és dalolsz, örök Orpheusz —
ős szelek meghintették
a világot véreddel.”

Jože Udovič

Jože Udovič Matej Borral és Cene Vipotnikkal együtt ahhoz a költői nemzedékhez tartozik, amely forradalmár szándékkal akart szakítani a tisztelettel megköszöntött hagyományokkal, elszakadni az avult költői formáktól, hogy kialakítsa saját költői vízióját, saját, egyéni kifejezőmódját és stílusát. A három költő mindent elkövetett, hogy behatolhasson a magány mélységeinek titkaiba, és törekvéseik idővel költői rendszerre formálódtak, amely nélkül már el sem lehet képzelni a modern szlovén irodalmat. Az élet kivetítésének egyéni útján Jože Udovič jutott legmesszebbre, hatolt a legmélyebbre. Az egész külső világot önmagában tárgyilagossította, átformálta a maga magányává és töpreng fölötte. Így, egy elragadtatott lírai eksztázisban hatolt be az élet alvilágának meghasonlottságai közé. Nem elégedett meg azzal, hogy csupán megvilágítsa az ember lelkében háborgó örvényeket és nyugtalanságokat, kétségeket és idegességeket, kétkedéseket és pánikot, be akart hatolni a titkok mélyébe is, le akart ereszkedni az emberi torzulások legmélyére, az ember szenvedéseit és láthatatlan erőit kívánja láthatóvá tenni, a nyugtalanságokat akarja egyensúlyba hozni, hogy szoros kapcsolatot teremtsen a valóság és az álmok, az ábrándok és az igazság között. Udovič egy pillanatra sem tagkargatja a maga szubjektív lendületét, amikor föl akarja tárni az emberi nyugtalanságok gyökereit. Keresi, kutatja — hogy megfejthesse — az emberi lélek rezdüléseit, föl akarja ismerni a kor minden villanását, hogy megtudja, honnan erednek, milyen erőket rejtenek magukban. Ábrándozva megy az élet és az idő útján, párbeszédet folytat az élettel és a korrallal, örvénnyé keveri az élményeket, amelyek olyanok, mint egy álombéli panoptikum, mint a delíriumos elmerülés az érzékek mámorában. Jože Udovič képzeletbeli élményei valójában mindig eksztatikusak, de egy pillanatra sem felszíneseznek, s akár a borostyánkő, tömőnek, mert az élet lényegéből erednek. Tudtunkra adja, hogy a létel — mint ontológiai lényeg — gyakran elidegenedik tőlünk, és mi keserű nosztalgiával idézzük magunkban. Ebből a szempontból kiindulva megállapíthatjuk, hogy Udovič legutóbbi könyve, költészetének egyetemes válogatása, nem vé-

letlenül viseli az *Álmok tükre* címet. Számomra ez a problémák ontológiai meghatározottságát jelenti, ez van a költő filozófiai érdeklődésének központjában.

„A nagy csillag hírül adja:
Még egy kis idő s ti lesztek ezen a földön
a végső iszonyat,
kis idő, s eltiport árnyak lesztek,
kis idő, és a bútok is kiég.
Utolsó gondolataitok
sötétben pettyezik
a halott földet.”

(„Vízio”)

A költemény érzelmeink lényegét fejezi ki, azt mondhatja el, mik vagyunk az élet minden egyes pillanatában, mi bújik meg hallgatásunk és idegességeink mögött. Csak a vers tudja kivetíteni a reális életbe mindazt, amit sokféle helyzetben elhallgattunk, mert hiszen a vers maga is villanás, és — azt mondanám — az ember teljes nyíltságának állapota. A vers az a pillanat, amikor egy probléma minden zöngéje a költő érzelmi gyújtópontjába kerül. Az indulatok ilyenkor szenvédeyesen megzendülnek a költőben, fölmérhetetlen erővel kristályosodnak költeménnyé, a gondolatok és az érzelmek hiteles kifejezésévé. A vers tehát bolyongás a célig, az ön-kutatásig, a vers az ember bizonyítéka.

Jože Udovič költészetének világa nem az a világ, amellyel mindennap találkozunk, az Udovič-versek sok élményből kristályosodnak ki, fikció ez, álmokkép, az, amit kívánunk, amire vágyakozunk, de az is, ami meg-
ráz, megsebesít bennünket. Ezt a világot kizárólag a valóság és az álmom indulatai diktálják. Vannak pillanatok, amikor keserűséget és vágyakozást érzünk, amikor a lét iszapja a lélekre ülepedik — ilyen pillanatokban a költő és költészete szomorúan haragos, fájdalmasan fuldokló; tisztán érezzük, hogy „keblében fekete láng lobog”. Nem patetikus ez a költő, de szenvedélyesen jóvá és rosszá lényegül, mindazzá, amivel el-
áraszt bennünket az élet. Vannak ebben a költészetben versek, amelyek olyan alkotó erővel hatnak ránk, hogy reszketünk a benső haragtól. Ritkán találkozunk az ember olyan lírával, amely a drámai benső felé irányul és amelyet varázserejű költői nyelv szólaltat meg. Csupa szimbólum, amelyeket magányos töprengések szőnek keresztül-kasul, töprengések az emberi bajok mélységeiről. Udovič sok verse belülről oldja föl az életet, ugyanakkor elmerül beléjük, az életnek azokba a póru-
saiba, amelyekben az emóciók már kontrapunkttá egyesülnek, és az ember tudatát az eksztázisig fokozzák, vagy pedig az abszurdumig zúzzák össze. Ez a líra tehát a költői lény benső harcának tükre. A küzdelem viszi a lírikust a szubtilis ifjonti álmoktól a súlyos drámai kontemplációkig. Jože Udovič kiterjesztette a maga lényének határait, és a világ — minden formájában — az ő tudatában kristályosodik ki. Voltak olyan pillanatok, amikor a költő az imagináció felszabadult lendületében kilépett a tárgyiasult világból és a lelkiségbe merült. Egyenes út ez az abszurdumig (az expresszionista és a szürrealista imagináció maradványai), de lehetőség is a lírai tudat számára, hogy behatoljon a nem létező világba, és emberi valósággá változtassa, tárgyiasítsa.

„Hányszor de hányszor belevesztél
 az erdők sűrűjébe
 az élet közepén.
 És az erdei szellem sötét irisszé
 varázsolta a lelked,
 hogy pompázzon és virágozzon
 félelmek s álmok közepett.”

(„Felhő, mely szökik az őszből”)

Lágy hangú, elégikus lírikus ez a költő. Számára a költemény az emberi érzelmek titokzatossága, korlátlan lehetőség, hogy megközelítse őket, hogy leereszkedjék az emberi szellem feneketlen mélységeibe. Udovič költeményeinek célja az emberi lény rejtélye; hol lázadóan fut az álmok és a valóság után, hol pedig görcsben, kínokban vonaglik, vagy pedig mindez összevegyül egy homályos rejtéllyé, egy olyan látomássá, amelytől az embernek lúdbőrözik a háta. Ilyen pillanatokban elmosódnak a kontempláció határai és a játékos világ fölmérhetetlenné tágul. Jože Udovič a maga asszociációinak panoptikumában nyugodtan, könnyedén adja ezt elő, és végül is a lét elfogadható és mulhatatlan víziójává kristályosítja. A legfinomabb rezgésekké csiszolja verseit, velük, általuk hallgatja a létet, és türelmesen várja, hogy az élet örömeiről vagy tragédiájáról szóljon. Azént van ez, mert Udovič a költészet alatt szabadságot ért, meg azért, mert az egyenlőség jelét teszi e két fogalom és az élet kategóriája közé, amelyek a szeretetben és a szenvedésben, a temperamentumban és a jellemben kölcsönösen feltételezik egymást. Az embernek az a benyomása, hogy Jože Udovič időnként eltávolodik a köznapoktól, és versei kizárólag a lény benső játékait és félreértéseit képzetársítják. Van ebben valami igazság, mert ez a költő valóban elmerült a gondolatok és élmények bizonytalan belsejében, a benső világ föltáratlan térségei és komplexusai érdeklik, az ember csodálatos, fantasztikus élete köti le érdeklődését, ez a vonzó, csábító rejtély, amely telis-tele van bájjal, de veszedelmes szakadékokkal is. Igazi lírai látomás ez: a költői tudatig emelkedett ember önmaga, a világ, a természet, önmagának léte fölött töpreng. Csupa sejtelen, néha csalódások is, egy kifinomult költői szenzibilitás azonban mindig a banális és tragikus hétköznapiság fölé tud emelkedni, lágy és szubtilis lírai légkört tud teremteni, hogy maga köré csoportosítsa a jóság fogalmainak seregeit, amelyekkel nemeselbé teszi az ember életfelfogását:

„Azóta dalolsz, sejtések és szívek közt,
 a szerelem sose múló illatában,
 a szemek kiolthatatlan reggelében,
 a magány fénylő-sötét mélyén,
 dalolsz, ha megnyílik az ismeretlen,
 dalolsz, ha minden más száj néma.”

(„A világ húrjai”)

Udovič lényege az, hogy az életről alkotott képét indulatokból festi meg, a világot álmokból építi, költeménye benső képet ad mindarról, ami az ember — látható és láthatatlan — tudatában végbemegy. Ha valami megbúvik, ha valami lappang, ha valami elshuhan, eltűnik a szemünk elől, a vers a maga kelepcéjének bűvös keretei közé zárja:

„Az álmok tükre
visszaveri az éjbe
kölcsonzótt fényét.”

(„Az álmok tükre”)

Ebben a kimeríthetetlen lélektani retrospekcióban éri el Udovič költészete legmagasabb csúcsát, ezzel, ezáltal válik oszthatatlanná az idővel és az élettel, ezzel válik az élet apoteózisává.

BODRITS ISTVÁN fordítása